

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

СІКОРА Олександра Олександрівна

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами:

основні напрямки та проблеми

спеціальність: 231 – Соціальна робота

освітньо-професійна програма – Соціальна робота

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи СР-41

О.О. Сікора

Науковий керівник:

к.е.н., доцент, С. М. Миколюк

Тернопіль -2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ	5
1.1. Сутність та основні характеристики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами	5
Висновки до розділу 1	11
РОЗДІЛ 2. МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ	13
2.1. Основні напрямки та проблеми проведення соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами	13
2.2. Організація соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами: механізми реалізації та статистичний аналіз	17
Висновки до розділу 2	23
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ	25
3.1. Рекомендації і перспективи вдосконалення ведення соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами у громадах	25
Висновки до розділу 3	30
ВИСНОВКИ.....	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	35

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах внутрішньо переміщені особи є однією з найбільш вразливих категорій населення в Україні. Конфлікти, природні катастрофи, економічні кризи та інші екстремальні ситуації змушують людей залишати свої домівки і шукати притулок в інших регіонах країни. З 2014 року, внаслідок військової агресії росії та анексії Криму, кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні значно зросла, що поставило перед суспільством і державою нові виклики у сфері соціальної роботи.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю розробки і впровадження ефективних стратегій допомоги внутрішньо переміщеним особам, що дозволить не тільки покращити їхні умови життя, але й сприятиме стабільності та розвитку українського суспільства в цілому. В умовах зростаючих викликів, з якими стикається Україна, науковий аналіз та практичні рекомендації щодо соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами є надзвичайно важливими для формування дієвої соціальної політики та підтримки найуразливіших верств населення.

Ступінь дослідження проблеми. Теоретико-практичні засади соціальної роботи досліджували ряд учених, серед них: Г. Гірняк, Т. Гордєєва, О. Денисюк, І. Євдокімова, С. Миколюк, Т. Семигіна, А. Фурман та інші. Водночас брак комплексності та системності у висвітленні питань організації та здійснення соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами зумовлює потребу в подальшому вивченні цієї проблематики.

Мета дослідження полягає у розвитку знань та науково-практичних підходів до організації та здійснення соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами.

Завдання дослідження:

1) проаналізувати сутність та основні характеристики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами;

2) дослідити основні напрямки та проблеми ведення соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами;

3) проаналізувати організацію соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами: механізми реалізації та статистичний аналіз;

4) провести соціологічне дослідження;

5) розробити та обґрунтувати рекомендації вдосконалення проведення соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами у громадах.

Об'єкт вивчення: соціальна робота як гуманітарно зорієнтована професійна діяльність.

Предметом дослідження є організація і напрямки здійснення соціальної роботи з ВПО.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі використано комплекс теоретичних і експериментальних методів:

- теоретичні: аналіз наукової і методичної літератури, метод теоретичного аналізу і синтезу на етапах визначення мети, предмета, завдань дослідження, використання елементів пошукового методу з метою формулювання узагальнених висновків;
- емпіричні: спостереження, бесіда та проведення анкетування;
- статистичні: статистичний аналіз з наступною якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням емпіричних даних.

Робота пройшла апробацію на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії» (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 30 квітня 2024 р.)

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

1.1. Сутність та основні характеристики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами

Тема внутрішнього переміщення осіб сколихнула Україну ще у 2014 році. Тоді жителі Донецької й Луганської областей, і Автономної Республіки Крим, переміщалися до регіонів, підконтрольним Україні. З початком 2022 року населення України знову зіткнулося з гострою проблемою переміщення, проте в більших масштабах, що залишається актуальним й досі. Збройна агресія, після якої було запроваджено воєнний стан в країні [22], стала причиною вимушеного, масового внутрішнього переміщення осіб, а також виїзду за межі держаних кордонів України. Громадяни залишали рідні домівки, рятуючи себе та свої сім'ї, шукаючи безпечного місця і захисту на територіях, підконтрольним Україні.

ВПО - це люди, які були змушені покинути свої домівки, але залишаються в межах власної країни. Вони стають вимушеними переселенцями через збройні конфлікти, насильство, природні катастрофи чи інші надзвичайні ситуації, але не перетинають міжнародних кордонів [3]. ВПО залишають свої домівки, щоб уникнути загрози життю й добробуту, проте вони залишаються в межах країни, шукаючи притулку та захисту в інших регіонах і містах.

ВПО користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції України, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни, що постійно проживають в Україні [3; 20]. Біженцями можемо назвати тих осіб, котрі перетнули міжнародні кордони країни та отримали статус біженця [25], тоді як ВПО залишаються під внутрішньою юрисдикцією своєї країни і мають статус ВПО.

З метою розмежування та уточнення правового статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців спільними зусиллями Комісії з прав людини та Генеральної Асамблеї ООН був розроблений відповідний акт у 1998 році. Керівні принципи з питань внутрішньо переміщених осіб, в яких зазначено міжнародні правові норми у сфері прав людини та положення міжнародного гуманітарного права, що стосуються внутрішнього переміщення.

Потреба ухвалення відповідного акту з питань ВПО полягала у тому що, норми міжнародного права, які регулювали засади внутрішнього переміщення осіб, містилися у різних законодавчих актах, були неповними і нечіткими, що підкреслювало значні прогалини у визначенні правового статусу внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до цього, один із законів України був змінений, щоб відповідати міжнародним стандартам захисту прав ВПО, закріплених у Керівних принципах [25].

Сутність соціальної роботи із ВПО полягає у забезпеченні та здійсненні соціальної підтримки для ВПО та їх сімей, зміцненні й активізації їх адаптаційного потенціалу, створенні відповідних сприятливих умов для їх життєдіяльності, забезпеченні постійної соціальної взаємодії, налагодженні механізмів самоорганізації та саморозвитку, налаштуванні допомоги ВПО та їх сім'ям щодо їх подальшої соціалізації.

Соціальна робота із ВПО є однією із важливих сфер діяльності у період війни. Робота із цією вразливою категорією населення має комплексний характер, включаючи сукупність необхідних заходів для налаштування гармонійної життєдіяльності ВПО. Ключова роль у роботі із переміщеними особами належить соціальному працівнику, який відіграє роль зв'язної ланки між системою соціального захисту та тими, кому вона призначена [6]. Соціальна робота із ВПО включає ряд важливих завдань:

- наявність відповідної законодавчої бази, розроблені низки державних програм, спрямованих на підтримку ВПО;

- організація забезпечення гуманітарною допомогою, яка включає розподіл продуктів харчування, одягу, засобів гігієни та інших необхідних речей ВПО;
- надання психологічної підтримки та консультування, що включає групи підтримки, тренінги з управління стресом та індивідуальні консультації для ВПО;
- забезпечення юридичною допомогою, що включає консультації з юридичних питань, допомогу у вирішенні проблем з документами та захисті прав ВПО [11].

Отже, надання послуг, реалізація поставлених завдань та механізмів у комплексному підході до роботи із ВПО, забезпечить їх активну адаптацію та соціалізацію.

Декілька слів щодо імовірних причин, які можуть стати рушіями для переміщення людей, і навіть народів. Загалом такі причини створені природою, конфліктними ситуаціями чи соціально-економічними факторами. Розглянемо детальніше, якого характеру бувають причини для переміщення людей:

- конфліктного та насильницького характеру: збройні конфлікти, внутрішні конфлікти, етнічні напруження чи насильство;
- природнього характеру: катастрофи, небезпечні природні явища: повені, землетруси, урагани, посухи, тощо;
- соціально-економічного характеру: бідність, безробіття, відсутність доступу до основних ресурсів та послуг;
- відсутність доступу до ресурсів життєдіяльності: охорони здоров'я, води, їжі, житла, санітарних умов, тощо;
- відсутність можливості отримати освіту;
- дискримінація: расова, етнічна, релігійна або політична дискримінація, а також переслідування [20].

Важливо розуміти, що вищезазначені причини можуть взаємодіяти, поєднуватись й нашаровуватись одна на одну, створюючи складні ситуації, які призводять до внутрішнього переміщення осіб або міграції до інших країн. Е.

Лібанова заявила, що не вірить у прогнози щодо повернення 90% українських біженців додому, зокрема, через зруйноване житло [14].

Насамперед, щоб ефективно допомагати особам, які мігрують всередині країни та біженцям, які перетинають міжнародний кордон, права і свободи як тих, так й інших, повинні бути закріплені як і в законодавствах держав, громадянами яких вони є, так і в міжнародних законодавствах. Таким документом міжнародного зразку є Загальна декларація прав людини. У Законодавстві України права, свободи та обов'язки людини і громадянина визначенні у Розділі II Конституції України [11].

З метою підтримки українських сімей з дітьми в умовах воєнного стану, за пропозицією Міністерства соціальної політики України, було реалізовано програму гуманітарної підтримки, яка отримала назву «Спільно» [23]. Програма покликана забезпечувати соціальними послугами та захистом дітей та їхні родини. Рівень захисту прав та соціальної підтримки осіб, що мігрують, залежить від правової системи країни, де є чітко визначені закони та програми, які орієнтовані на фінансову підтримку, правовий захист, надання соціальної допомоги та інших ресурсів, що необхідні переміщеним особам.

Окрім того, територіальні громади та органи місцевого самоврядування повинні організувати надання соціальних послуг ВПО, сприяти їх наданню, організувати на належному рівні надання допомоги, притулку і захисту цим особам. Соціальні виплати для ВПО з початку повномасштабного вторгнення не припинилися, хоч існує суттєве навантаження на державний бюджет.

Громадяни, які отримали статус ВПО, мають право отримати соціальну допомогу [22;21]. Соціальна допомога, яку мають право отримати ВПО включає: 1) продукти харчування; 2) ліки; 3) засоби особистої гігієни; 4) одяг; 3) побутові речі; 5) пальне; 6) транспортні послуги [3; 21].

ВПО доступна безоплатна вторинна правова допомога, що надається у формі: 1) захисту; 2) здійсненні представництва інтересів осіб у судах, інших

державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
3) складенні документів процесуального характеру [17].

Визначений перелік соціальних послуг, що надаються усім громадянам, у тому числі, внутрішньо переміщеним, в умовах воєнного стану екстрено (кризово):

- соціальний супровід сімей СЖО;
- догляд вдома та стаціонарний догляд;
- ведення випадку;
- забезпечення притулком або місцем тимчасового проживання;
- послуга консультування та інформування громадян;
- представництво інтересів;
- підтримка проживання осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та бездомних осіб;
- натуральна допомога: взуття, одяг, паливо, продукти харчування, засоби для особистої гігієни;
- послуга психологічної реабілітації;
- послуга перекладу жестовою мовою;
- транспортні послуги [19].

Отже, чітко визначений перелік послуг, які в умовах військового стану надаються екстрено (кризово), дозволяє спеціалізованим ЦНСП та їх соціальним працівникам надавати потрібні послуги громадянам в найкоротші терміни.

Найбільшу кількість внутрішньо переміщених осіб за час повномасштабного вторгнення прийняли: 1) Дніпропетровська область - 11%; 2) Київська область - 10%; 3) Львівська область - 9%; 4) Вінницька область - 7%; 5) Полтавська область - 7% (Рис. 1.1) [10].

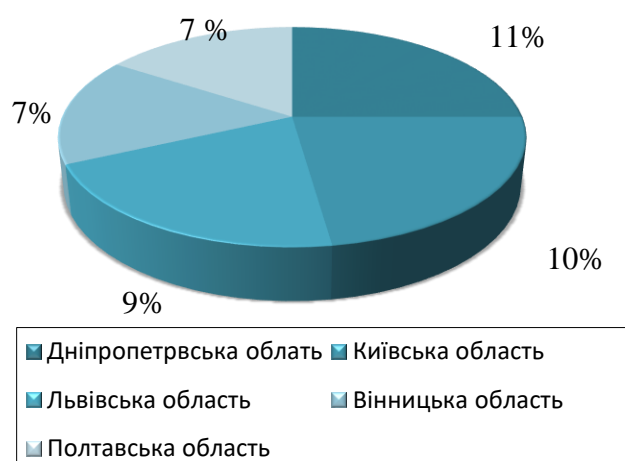

Рис. 1.1. Рейтинг областей за кількістю внутрішньо переміщених осіб

Примітка. Побудовано автором на основі даних [10, с. 4].

Станом на лютий 2023 року на Тернопільщині перебувало 86 тисяч переселенців [15]. У Хмельницькій обласній раді зазначили, що в області розселили 385 тисяч внутрішньо переміщених з інших регіонів, до цього числа увійшли також і ті, хто перебував на території проїздом [9].

Хабом для ВПО на Хмельниччині став Бюджетний (Комунальний) заклад «Центр надання соціальних послуг» Волочиської міської ради Хмельницького району Хмельницької області, куди волонтери допомагали добиратися людям з прифронтових територій евакуаційними потягами. Загалом, ЦНСП забезпечував переміщених осіб безкоштовним харчуванням і проживанням на території закладу, де, станом на 2024 рік, окремі люди приживають досі [12].

Цифра офіційно зареєстрованих ВПО в Україні досягає 4,9 мільйонів осіб. До того ж, понад 7,9 мільйонів українців покинули свої домівки й вирушили до інших країн. Орієнтовно 2% громадян України виїздили на час зимового періоду закордон чи в інші регіони України, щоб забезпечити себе та свої сім'ї доступом до їжі й тепла, через загрозу часткового або повного припинення подачі електроенергії [3].

Масове переміщення осіб з України також стосується їх виїзду закордон, зокрема, в країни Європейського Союзу, у тому числі, Сполучені Штати

Америци. Масова міграція громадян України найбільше припала на Польщу. Також у списку країн, куди виїздили українці є Молдова, Румунія, Чехія, Словаччина, Німеччина, Угорщина, а також, США та Канада [10]. Звідси стає зрозумілим, що хвиля міграції, як і всередині країни, так і в країни ЄС та США масштабна, і, безумовно, стала найбільшою за останні десятиліття.

Проявивши солідарність з Україною, Європейський Союз активував важливий інструмент негайного захисту, який забезпечує доступ до послуг та захист для біженців, які рятуються від війни. Директива про тимчасовий захист надає можливість вимушеним переселенцям проживати, працювати, мати право на соціальні виплати, доступ до освіти та медичну допомогу в країнах ЄС. Окрім того, її дія може бути продовженою за потреби. Наразі термін дії механізму продовжений до 4 березня 2025 року [6].

Висновки до розділу 1

Внутрішньо переміщені особи - це люди, які були змушені покинути свої домівки через збройні конфлікти, насильство, катастрофи чи інші надзвичайні ситуації. Відмінність між ВПО та біженцями полягає у тому, що ВПО переміщуються всередині країни, залишаючись під її внутрішньою юрисдикцією, тоді як біженці перетинають її міжнародні кордони та підпадають під юрисдикцію країни безпосереднього перебування [3].

Причини, які стають рушіями для переміщення людей, взаємодіють між собою і нашаровуються одна на одну, формуючу обставини, які призводять до міграції. Ключовими серед поширених причин міграції виокремлено наступні: 1) утворені природою, 2) конфлікти різних масштабів і причино-наслідкових зв'язків; 3) соціально-економічні фактори; 4) відсутність ресурсів життєдіяльності [20].

Сутність соціальної роботи із ВПО полягає у тому, щоб забезпечити цю вразливу категорію громадян всебічною соціальною підтримкою та допомогти доступними ресурсами на шляху адаптації до нового місця перебування. Реалізація поставлених завдань є можливою за умови комплексного підходу до покращення життєдіяльності ВПО, а саме: 1) відповідності законодавчої бази; 2) організації злагодженої роботи між суб'єктом та об'єктом; 3) наявністю ресурсів для надання допомоги.

Вимушена міграція стала стресовим та складним процесом, як для громадян, так і для країни загалом. На державному рівні - зустріч із новими викликами, котрі стосуються навантаження на державний бюджет, виникненням нового спектру потреб у громадян, які потребують вчасного та ефективного реагування держави. На рівні громад та органів місцевого самоврядування - злагоджена робота й організація надання соціальних послуг ВПО на належному рівні.

Хвиля міграції в країни ЄС та США стала найбільшою за останні десятиліття. Найбільше українських біженців виїздили до близького зарубіжжя. Для захисту біженців, які рятуються від війни у країнах ЄС, ним було активовано інструмент захисту, який дозволяє вимушеним переселенцям проживати, працювати, і мати право на послуги та допомогу в межах цього економічно - політичного союзу [10].

РОЗДІЛ 2.

МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

2.1. Основні напрямки та проблеми проведення соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами

Забезпечення громадянам вільного та рівного доступу до послуг є важливим завданням для влади, обласних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, територіальних і селищних громад, спеціалізованих центрів, закладів та установ, що створені для надання різного спектру послуг громадянам країни, в якій вони знаходяться. Маючи на меті забезпечення життєдіяльності, покращення настроїв суспільства, підвищення рівня задоволеності наданими послугами та можливостями [26].

Одними із тих, що забезпечують вільним доступом до послуг і надають їм необхідну допомогу є центри надання соціальних послуг. Особливо важливу роль такі центри відіграють для внутрішньо переміщених осіб під час воєнного стану. Держава Україна вживає всіх заходів, щоб захистити своїх громадян і забезпечити безкоштовним житлом, харчуванням, послугами, яких вони потребують, із дотриманням прав та свобод відносно них [27].

Основними напрямками соціальної роботи з ВПО є:

- психосоціальна підтримка: важливість опори на психічне здоров'я у тому, щоб надати першу психологічну допомогу коли вона гостро необхідна, підтримувати психологічний стан людини, навчити її самостійно підтримувати себе та надавати допомогу рідним і близьким у разі потреби;

- забезпечення житлом: житлове питання є одним із найгостріших для ВПО, оскільки багато з них втратили свої домівки і змушені жити в тимчасових умовах. Соціальні працівники можуть сприяти у пошуку житла, допомагати

оформляти документи на отримання державної допомоги для оренди житла або участі в програмах забезпечення доступним житлом;

- інтеграція у нові громади: інтеграція ВПО у нові громади є важливим аспектом соціальної роботи. Соціальні працівники можуть організовувати курси мовленнєвої та культурної адаптації, проводять заходи для налагодження контактів між ВПО та місцевими жителями.

- сприяння працевлаштуванню: допомога у проєкті професійного навчання та перекваліфікації, здійснення інформаційно-просвітницької діяльності стосовно ринку праці, доступних вакансій, можливостей для навчання чи професійного розвитку. У цьому контексті значну роль відіграє співпраця з місцевими підприємствами та організація соціальних підприємств;

- юридична підтримка: ВПО часто стикаються з юридичними проблемами, такими як втрата документів, питання щодо реєстрації місця проживання, захист прав на власність. Соціальні працівники можуть надавати консультації з юридичних питань, допомагати у відновленні документів та представляти інтереси ВПО в судах та інших державних установах [11].

Головним завданням соціальних працівників у роботі з такими особами є попередження складних життєвих обставин, та надання допомоги, якщо СЖО вже наявна. Робота соціального працівника є багатогранною. Працівник повинен орієнтуватися в законодавчій базі соціальної сфери, надати кваліфіковану допомогу клієнту у вирішенні його складної життєвої ситуації, ознайомити із доступними програмами й механізми захисту та допомоги [16].

У соціальній роботі з ВПО потрібно дотримуватися основних, на нашу думку, принципів соціальної роботи, які подано в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Основні принципи соціальної роботи з ВПО

Принцип добровільності	Допомога має надаватися лише на добровільній основі
Принцип гуманності	Соціальна робота з ВПО повинна базуватися на гуманному ставленні, з повагою до гідності та прав людини
Принцип недискримінації	Рівність можливостей та недискримінація за ознаками раси, статі, національності, віросповідання, віку чи ін.
Принцип комплексності	За необхідності, робота соціального працівника відбувається у співпраці з психологом, якщо цього потребує клієнт
Принцип індивідуальності та безбар'єрності	Надання соціальних послуг відбувається в індивідуальному порядку із рівними можливостями і доступом до послуг для всіх, хто цього потребує
Принцип превентивної дії	Вжиття певних конкретних заходів з метою запобігання попаданню осіб у складні життєві обставини
Принцип активації клієнта	Сприяння розвитку взаємної підтримки між особами, що перемістились у подоланні труднощів, з якими вони можуть стикатися у процесі інтеграції в нове середовище

Примітка. Побудовано автором за даними [12, с. 9].

Дотримання основних принципів соціальної роботи із ВПО, зазначених у таблиці 2.1, дозволяє формувати доступність процесу надання соціальних послуг з дотриманням усіх прав та свобод відносно громадян.

Не виняток, що ВПО можуть відчувати тиск психологічного бар'єру та соромитися звернутися за допомогою до відповідних центрів надання соціальних послуг. Виокремимо основні проблеми соціальної роботи з ВПО, а саме:

- недостатнє фінансування: недостатнє фінансування є однією з головних проблем та перешкод для реалізації програм підтримки ВПО. Дана проблема суттєво обмежує можливості надання якісних соціальних послуг та реалізації довгострокових проектів підтримки ВПО. Проблема недостатнього

фінансування також торкається забезпечення кадрів соціальної сфери, що може призвести до перевантаження й професійного вигорання соціальних працівників;

- бюрократичні перепони: процес отримання допомоги часто ускладнюється через бюрократичні перепони. ВПО змушені витратити багато часу та зусиль на оформлення документів та проходження численних процедур. Це створює додатковий стрес та затримує процес отримання необхідної підтримки;

- дискримінація та соціальна ізоляція: ВПО можуть стикатися з дискримінацією та соціальною ізоляцією в нових громадах. Відсутність соціальних зв'язків та упереджене ставлення з боку місцевих жителів ускладнюють процес інтеграції та соціалізації;

- психологічні проблеми: Недостатня кількість кваліфікованих психологів та обмежений доступ до психосоціальної підтримки ускладнюють подолання травматичного досвіду ВПО.

Статистичні дані основних причин звернень ВПО до ЦНСП Волочиської громади у першому кварталі 2024 року подаємо в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Основні причини звернень ВПО до ЦНСП у Волочиській громаді

№	Проблема	Кількість людей
1.	Проблема у пошуку житла чи місця тимчасового перебування	8
2.	Проблема у пошуку роботи, потреба у працевлаштуванні, пошук доступних вакансій у громаді	10
3.	Потреба в юридичних послугах (втрата документів)	2
4.	Необхідність одягу, засобів особистої гігієни	6
5.	Проблеми зі станом здоров'я, потреба у медичних послугах	2

Продовження таблиці 2.2

6.	Потреба у відновленні втраченого зв'язку із родиною, друзями	3
7.	Психологічні проблеми, труднощі	4
8.	Проблеми із налагоджуванням контактів з місцевими жителями громади	12
9.	Потреба в гуманітарній підтримці	15

Примітка. Побудовано автором на основі даних [12, с. 8].

З таблиці бачимо, що причини звернень ВПО до ЦНСП у першому кварталі 2024 року, переважно стосувалися допомоги у пошуку житла, допомоги із працевлаштуванням, в більшій мірі - проблеми соціалізації в громаді та потреба гуманітарної допомоги.

2.2. Організація соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами: механізми реалізації та статистичний аналіз

Адаптація та реінтеграція до нового суспільства є тривалим і складним процесом. Зважаючи на всі чинники та причини, що спричиняють переміщення осіб, варто зазначити, що ВПО зустрілися із проблемами психологічного, матеріального, економічного й безпекового характеру. Адаптація та реінтеграція таких осіб передбачає тривалий період для відновлення усіх функцій, необхідних для повного життя [1]. Допомога ВПО передбачає впровадження різноманітних моделей, механізмів і програм. З метою допомоги в адаптації та реінтеграції, слід приділити увагу й ментальному здоров'ю [16].

Основними механізмами реалізації соціальної роботи із ВПО є наступні:

- законодавча база та державні програми є одними із ключових елементів організації соціальної роботи з ВПО. Розробка та впровадження відповідної законодавчої бази для соціальної сфери слугує базою для можливості організації соціальної роботи з ВПО. У Законі України "Про забезпечення прав і свобод

внутрішньо переміщених осіб" визначено основні права ВПО та механізми їх захисту [18]. На основі цього закону було розроблено низку державних програм, спрямованих на підтримку ВПО;

- неурядові організації (НУО) відіграють важливу роль у підтримці ВПО. Неурядові організації надають широкий спектр послуг, зокрема:

1) розподіл гуманітарної допомоги, яка включає розподіл продуктів харчування, одягу, засобів гігієни та інших необхідних речей;

2) надання психологічної підтримки та консультування. Тут і організація груп підтримки, тренінгів з управління стресом та індивідуальних консультацій за потреби;

3) надання юридичних послуг, які стосуються консультацій з юридичних питань, допомоги у вирішенні проблем з документами та захисті прав ВПО;

- підтримка міжнародних організацій, таких як ООН, Червоний Хрест та інших, також відіграють значну роль в допомозі ВПО в Україні. Вони здійснюють гуманітарні програми, фінансують проекти з будівництва житла, організовують тренінги та надають інші види підтримки [11].

Слід зазначити, що перелічені вище механізми організації соціальної роботи із ВПО впроваджені та досі удосконалюються з метою покращення системи надання соціальних послуг громадянам, які їх потребують.

Під час військових дій людство живе у перманентному страху за своє життя, життя рідних і близьких, друзів. Основною і першочерговою потребою у всі часи було збереження життя та доступ до їжі. Нестача продуктів харчування, відсутність помешкання, постійний стрес, голод і холод формували у наших предків генетичну пам'ять, яка передавалась з покоління в покоління та допомагала їм виживати. Пережиті тяжкі часи та важкі психологічні травми успадковуються генетично від предків наступними поколіннями нащадків, зазначає М. Енрікссес, авторка статті «Чи успадковуємо ми травми, пережиті нашими батьками й дідами?» для BBC [30].

У контексті сьогодення, кожен українець щодня зіштовхується зі страхом за своє життя, сім'ю, друзів. Та між тими страшними періодами історії й сьогоденням є відмінність, яка полягає в розумінні значення психічного здоров'я у житті кожної людини. Під час військового стану в Україні, в рамках Всеукраїнської програми ментального здоров'я за ініціативою Олени Зеленської, кожен українець чи українка, хто потребує психологічної підтримки, може її отримати безкоштовно [4].

Важливим завданням влади є комунікація між підпорядкованими організаціями, дотичними до надання психосоціальних послуг соціальних послуг, є налаштування роботи, напрацювання механізмів, винайдення підходів і напрямків з метою сприяти покращенню ментального здоров'я українців.

Один із закладів надання соціальних послуг, який систематично проводить психологічні тренінги для осіб, які потребують психологічної підтримки - Бюджетний (Комунальний) заклад «Центр надання соціальних послуг» Волочиської громади. На базі закладу відбулось відкриття «Центру Життестійкості», де проводяться психологічні тренінги кваліфікованими психологами.

У період від 10 квітня по 30 квітня 2024 року, у Центрі Життестійкості вже відбулося шість групових психологічних тренінгів та курсів під назвою «Самодопомога Плюс» [8]. Переваги групових зустрічей полягають в отриманні зворотного зв'язку, підтримки від інших учасників зустрічі, можливість обміну досвідом, що полегшує процес саморозкриття та зменшення рівня напруги в групі.

Квартальна звітність проведених заходів Центру Життестійкості за квітень місяць 2024 року дозволила сформулювати висновки щодо результативності проведених заходів. Статистику подаємо далі.

Перша зустрічі у Центрі Життестійкості відбулася 10 квітня 2024 року за участю благодійної організації «Благодійний фонд «Карітас-Хмельницький УГКЦ». Тема зустрічі – Трудові права жінок ВПО. Основною категорією були

жінки ВПО, які проживають на території Волочиської громади. Загалом, доєдналося 5 осіб.

Наступна зустріч відбулася 15 квітня 2024 року в форматі групового курсу та отримала назву «Самодопомога Плюс». Основною категорією були сім'ї СЖО, які проживають на території Волочиської громади. Зустріч організована з метою підтримки їх ментального стану, інформування стосовно важливості піклування про ментальне здоров'я. Проаналізувавши реєстраційну анкету учасників, з'ясувалося, що до цієї зустрічі долучилися три сім'ї СЖО, загальною кількістю дев'ять осіб.

Тренінг «Навики позитивного батьківства» відбувся 19 квітня 2024 року, до якого долучилися батьки ВПО. Загальна кількість яких становила 11 осіб. Фахівці із соціальної роботи провели інформаційно-просвітницьку діяльність стосовно законодавчої бази у разі невиконання батьками своїх обов'язків, а фахівці-психологи дали практичні поради стосовно порозуміння із дітьми.

Після проведення низки психологічних тренінгів, керівництво центру життестійкості зібрало нараду для обговорення питань, які стосувалися необхідності, організації та проведення подальших тренінгів для різних категорій громадян. Дійшли висновку, що тенденція зацікавленості та відвідуваності мешканцями громади таких зустрічей зростає, тому було прийнято рішення про подальшу організацію роботи над проведенням тренінгів на базі Центру Життестійкості.

22 квітня 2024 року був проведений тренінг фахівцями-психологами для батьків і дітей під назвою «Позитивний вплив арт-терапії на психічне здоров'я людини». Долучилися до участі в тренінгу десятеро дітей та семеро дорослих. Фахівці-психологи підготували необхідні матеріали та провели короткий екскурс в арт-терапевтичний світ. Особливо задоволеними новим досвідом були діти, які поринули в процес малювання малюнків і живописів, батьки ж наголосили на важливості проведення подібних заходів для дорослих та дітей, оперуючи позитивним впливом на психічний стан та настрій.

Наступна зустріч відбулася 26 квітня 2024 року. Була організована для ВПО, провідною темою якої було здійснення інформаційно-просвітницької діяльності щодо доступних послуг ВПО, обговорення важливих питань і тем, які стосуються організації надання допомоги ВПО. Ця зустріч проходила на базі Бюджетного (комунального) закладу «Центр надання соціальних послуг», а кількість учасників, які бажали долучитися, досягла двадцяти.

Заключною зустріччю квітня була зустріч із сім'ями СЖО, під назвою «Самодопомога Плюс» 30 квітня 2024 року. Метою зустрічі була підтримка їх психологічного стану та інформування стосовно важливості піклування про ментальне здоров'я. До цієї зустрічі долучилися чотири сім'ї СЖО, загальною кількістю вісім осіб [8].

Загалом, протягом квітня місяця до заходів, проведених у Центрі Життестійкості, долучилася 71 особа. У кінці заходів учасники відмічали, що відчувають позитивний вплив на ментальний стан та поліпшення настрою.

Перелік проведених заходів Центру Життестійкості за квітень місяць 2024 року подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Заходи Центру Життестійкості за квітень місяць 2024 рік

№	Назва заходу	Дата проведення	Кількість учасників	Цільова група
1	Трудові права жінок ВПО	10 квітня 2024 року	5	Жінки ВПО
2	Самодопомога Плюс	15 квітня 2024 року	9	Сім'ї СЖО
3	Навики позитивного батьківства	19 квітня 2024 року	11	Мешканці громади

Продовження таблиці 2.3

4	Позитивний вплив арт-терапії на психічне здоров'я людини	22 квітня 2024 року	18	Мешканці громади (батьки та діти)
5	Інформаційно-просвітницька діяльність щодо доступних послуг ВПО	26 квітня 2024 року	20	ВПО
6	Самодопомога Плюс	30 квітня 2024 року	8	Сім'ї СЖО

Примітка. Побудовано автором на основі даних [8 с. 22].

Нами було розроблено анкету і проведено соціологічне опитування серед ВПО, які проживають на території Бюджетного (Комунального) закладу «Центр надання соціальних послуг» у Волочиській громаді. Загалом там проживає 34 особи. Із них 26 дорослих та 8 дітей. Респондентами нашого дослідження стало 10 дорослих осіб (Додаток А). Подаємо анкету із результатами опитування у Додатку Б.

За результатами проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки:

- 90% опитуваних вважають, що фахівці із соціальної роботи повинні сприяти в допомозі ВПО, тоді як 40% респондентів відмітили, що стикалися із недостатньою зацікавленістю фахівців до вирішення проблем ВПО;
- 60% респондентів відмітили, що стикалися із труднощами у спілкуванні з місцевими жителями, а 40% із них особисто не стикалися із подібними ситуаціями;
- переважна більшість респондентів (70%) відмітили, що джерелом отримання інформації про доступні соціальні послуги є центр надання соціальних послуг, тоді як інші респонденти (40%) отримують її з інших джерел;

- думки щодо реалізації власної справи у респондентів розділилися: 40% не планують її відкривати у даній громаді, тоді як 40% мають плани щодо реалізації. Лише 10 % відмітили, що їх не цікавить такий розвиток;
- абсолютна більшість опитаних (90%) вказали, що потребують психологічної допомоги від фахівців, а 80% - зазначили, що хотіли б долучитися до групових та індивідуальних занять.

Таким чином, проведене дослідження дозволило з'ясувати основні напрямки та проблеми соціальної роботи з ВПО. Результати анкети будуть використані, щоб знайти шляхи вдосконалення соціальної роботи з ВПО.

Висновки до розділу 2

Основними механізмами організації соціальної роботи із ВПО є:

1) законодавча база та державні програми: одним з ключових елементів організації соціальної роботи з ВПО є розробка та впровадження відповідної законодавчої бази;

2) роль неурядових організацій: неурядові організації (НУО) відіграють важливу роль у підтримці ВПО. Вони надають широкий спектр послуг, зокрема, гуманітарну допомогу, психологічну підтримку та консультування, юридичну допомогу;

3) міжнародна підтримка: міжнародні організації, такі як ООН, Червоний Хрест та інші, також надають значну допомогу ВПО в Україні. Вони здійснюють гуманітарні програми, фінансують проекти з будівництва житла, організовують тренінги та надають інші види підтримки [11; 18].

Психологічні бар'єри, установки й упередження, які присутні в людей щодо прохання допомоги, нерідко є причинами того, що громадяни, які критично потребують допомоги, не звертаються до спеціалізованих закладів. Психологічні. Проблеми ВПО часто залишаються недооціненими. Існує

необхідність в збільшенні кількості спеціалістів та розширенні програм психологічної допомоги [27].

Зважаючи на всі чинники та причини, що спричинили переміщення осіб, ВПО зустрілися із проблемами психологічного, матеріального, економічного й безпекового характеру, тому допомога ВПО передбачає впровадження різноманітних моделей, механізмів і програм і потребує вдосконалення[16];

Звітна документація проведених заходів у Центрі Життєстійкості Волочиської громади свідчить про те, що робота із різними категоріями осіб має свої складнощі та потребує особливої уваги. Звіти щодо проведених групових занять свідчать про зростання зацікавленості та участі громадян, що відображає ефективність таких ініціатив і необхідність їх подальшого розвитку. Виявлено необхідність в проходженні додаткових навчальних курсів фахівцями центру [8].

Окрім того результати проведеного нами соціологічного дослідження засвідчили, що система надання соціальних послуг має певні прогалини. Результати анкети будуть використані, щоб знайти й запропонувати шляхи вдосконалення соціальної роботи з ВПО.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

3.1. Рекомендації і перспективи вдосконалення ведення соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами у громадах

Забезпечення громадянам вільного доступу до психологічних послуг є важливим завданням для реалізації. Надання соціальних і психологічних послуг громадянам країни, має на меті забезпечення життєдіяльності, покращення настроїв суспільства, підвищення рівня задоволеності наданими послугами та можливостями [11].

У контексті сьогодення, де нестабільність й тривога є головними чинниками виникнення стресових станів у дорослих та дітей, психологічна підтримка є надважливим етапом роботи із особами, що потребують психологічної допомоги [27]. Одними із тих, котрі забезпечують вільним доступом до психологічних послуг і надають їм необхідну допомогу різного характеру є Центри Життєстійкості, які створенні за ініціативи Всеукраїнської програми ментального здоров'я, з метою надання психосоціальної підтримки громадянам у важкі часи [4].

Реновація системи надання психологічної послуги розгорнулася одразу в різних міністерствах України. 10 травня 2023 року відбулася Міжвідомча координаційна Рада з психічного здоров'я, де кожне міністерство презентувало свої напрацювання реалізації системних проектів у сфері психічного здоров'я. Перша леді зазначила, що психологічна допомога має бути такою ж доступною повсюди, як і медична.

Психологічна послуга має бути поруч із людиною, зокрема, у кабінеті сімейних лікарів, школах, центрах надання адміністративних послуг, центрах зайнятості, податковій, центрах соціальних служб, тощо.

За підсумками Міжвідомчої координаційної ради з питань охорони здоров'я, кожне міністерство зосереджуватиметься на організації надання психологічної послуги з огляду на свої потужності. До прикладу, Міністерство оборони зосереджуватиметься на психічному відновленні військовослужбовців і членів їхніх сімей шляхом створення спеціалізованих центрів, а Міністерством ветеранів було запропоновано створити мобільний застосунок для підтримки захисників та захисниць, їхніх сімей [4].

Міністерство соціальної політики планує створювати Центри життєстійкості, котрі будуть орієнтовані на психосоціальну підтримку жителів громад, фахівців, волонтерів, а Міністерство охорони здоров'я забезпечить доступність такої послуги з відновлення психічного здоров'я на первинній та вторинній ланці медицини через сімейних лікарів.

Міністерство освіти і науки формуватиме навички психічної стійкості на всіх рівнях освіти, а Міністерство внутрішніх справ створюватиме алгоритм надання кризової психологічної допомоги та супроводу людей у надзвичайних ситуаціях і після них, а Міністерство молоді та спорту через платформу «СпівДія» забезпечить послугу з психологічної підтримки дорослих, підлітків і дітей [4].

Варто зазначити, що до списку послуг, що надаються в умовах воєнного стану екстрено (кризово), ввійшла і психологічна реабілітація внутрішньо переміщених осіб, оскільки особи, що мають статус ВПО, є новою вразливою категорією осіб, яким потрібна кваліфікована допомога як фахівців із соціальної роботи, так і фахівців-психологів [18].

Фахівці із соціальної роботи часто співпрацюють із психологами, юристами, педагогами, волонтерами, тощо, аби надати громадянам потрібну їм допомогу та послуги, сприяючи комфортній інтеграції в нове суспільство з мінімізацією надлишкового стресу. Працівник соціальної сфери може надавати психологічну підтримку внутрішньо переміщеним особам, коли особа звертається за такою послугою, але в більшості випадків фахівці із соціальної

роботи працюють у парі з психологами, навчаючи навичкам подолання стресу, тривоги та емоційних труднощів, що можуть виникати внаслідок вимушеного переселення [16].

Психологічна підтримка відіграє дуже важливу роль у процесі їхньої інтеграції в нове суспільство, адже через пережите сильне емоційне потрясіння, вони можуть відчувати себе відокремленими від суспільства, особливо, коли вони перемістилися до регіонів, де відносно спокійна ситуація, яка пов'язана з причиною їхнього переміщення [7].

Щоб допомога внутрішньо переміщеним особам у покращенні свого психологічного стану була результативною, є необхідним створити місце чи атмосферу для безпечного прояву емоцій. Від 22 лютого 2022 року велика кількість психологів та психотерапевтів надають свої послуги безкоштовно не лише для внутрішньо переміщених осіб, а і для будь – кого, кому потрібна така кваліфікована допомога.

Часто створюються групи, де учасники можуть долучитися дистанційно або ж брати участь особисто з метою емоційної підтримки осіб, що постраждали від конфлікту. Організуються такі зустрічі оф-лайн, за умови безпечної ситуації в регіоні або онлайн з використанням сучасних технологій. Щоб групові зустрічі проходили ефективно для кожного з учасників, перед психологом чи фахівцем із соціальної роботи постає завдання - створити безпечне та довірливе середовище для вільного висловлення своїх почуттів і пережитого досвіду [17].

Ініціатива онлайн-зустрічей вітаються тими особами, котрі з певних причин не хочуть відвідувати особисту терапію з психологом чи психотерапевтом. Групові та індивідуальні зустрічі це лише один з методів підтримки внутрішньо переміщених осіб у процесі адаптації, але він безумовно важливий.

Якщо психіка матиме ресурси для боротьби із стресовими ситуаціями, то людині буде значно легше переживати таку ситуацію. Організація психологічної підтримки для кожного громадянина формує психічно стійку, свідому націю, яка

вміє піклуватися про себе та про інших людей, які такої підтримки потребують [27].

Після повномасштабного вторгнення в Україні поглибилися проблеми й в сфері зайнятості, де й досі бувають зміни та коливання. Одною із важливих проблем сьогодення є повернення трудових можливостей для ВПО, що може бути складним процесом. Даний процес вимагає комплексного та індивідуального підходу, впровадження спеціалізованих програм підтримки, які будуть направлені на вирішення конкретної проблеми, а в довгостроковій перспективі сприятиме поліпшенню трудової адаптації ВПО в Україні [9].

Важливо зазначити, що професійна адаптація ВПО може містити у собі необхідність проходження певних етапів, які в кінцевому результаті сприятимуть позитивній інтеграції на ринок праці. У зв'язку із масовою міграцією громадян, актуальними викликами на ринку праці є недостатня кількість робочих місць або їх відсутність, незакінчена вища освіта й відсутність кваліфікації в конкретному напрямку, культурні або мовленнєві бар'єри чи соціальна ізоляція [8].

Першим кроком у трудовій адаптації ВПО є визначення наявних навичок, освіти та професійних компетенцій. Наступним кроком доцільно визначити професійну підготовку і перекваліфікацію. Обмежений доступ до ринку праці у своїх нових місцях проживання може викликати необхідність професійної підготовки чи перекваліфікації в новому напрямку, з метою здобуття нових професійних навичок й компетенцій, які відповідатимуть попиту на поточному ринку праці. Інформаційно-просвітницька діяльність, яка є третім кроком у підтримці процесу адаптації ВПО, є ключовим джерелом інформації про ринок праці, доступні вакансії, можливості для навчання чи професійного розвитку [8].

Інформаційно-просвітницька діяльність часто здійснюється у вигляді тематичних семінарів, навчальних тренінгів або консультацій щодо сфери зайнятості. Подібні зустрічі відбуваються, щоб дати можливість ВПО набути

початкових навичок в окремій сфері, відкрити для себе нові можливості для розвитку, і що основне – побудувати професійні контакти.

Обговорення професійних цілей, мрій, планів для розвитку дасть змогу передбачити можливі перешкоди на шляху до реалізації та обрати вигідні шляхи подолання труднощів. Всебічна підтримка стосовно проблемних запитань є основою процесу адаптації та формування стійкості до постійних коливань ринку праці [26].

Окрім того, психологічний стан людини має вплив на її світогляд і спроможність справлятися із перешкодами. Тому четвертим кроком трудової та професійної адаптації ВПО є психологічна підтримка. Специфіка роботи фахівців-психологів із ВПО часто стосується перманентного відчуття стресу, труднощів у процесі адаптації до нового місця проживання й відновлення трудових можливостей. Аби допомогти ВПО стабілізувати стан й освоїтися у новому середовищі фахівці-психологи проводять консультації, навчають стратегіям самостійного подолання стресу та підтримки психологічного благополуччя [27].

Після ретельного аналізу проблем та викликів з якими зіштовхуються ВПО, доцільно запропонувати наступні шляхи вдосконалення соціальної роботи:

- посилення психологічної підтримки: одним із основних напрямів вдосконалення соціальної роботи з ВПО є посилення психологічної підтримки. Необхідно забезпечити підготовку фахівців з психосоціальної допомоги, створити мобільні психологічні групи та розробити програми для підтримки психічного здоров'я. Важливо також залучати міжнародні організації та експертів для обміну досвідом та найкращими практиками [27];

- покращення житлових умов: держава повинна розробити та впровадити програми забезпечення ВПО доступним житлом. Це може включати будівництво соціального житла, надання фінансової підтримки на оренду житла, а також створення умов для самостійного будівництва. Важливо також забезпечити довгострокові рішення, які б сприяли стабільності та безпеці проживання ВПО;

- сприяння інтеграції у громади: для покращення інтеграції ВПО у нові громади необхідно розробити програми соціальної адаптації, які б включали курси мови, професійного навчання та культурні заходи. Важливо також заохочувати взаємодію між ВПО та місцевими жителями через спільні проекти та ініціативи. Підтримка соціальних підприємств, які працевлаштовують ВПО, може стати важливим кроком у цьому напрямі [9];

- підвищення обізнаності та залучення громадськості: підвищення обізнаності про проблеми ВПО серед широкої громадськості може знизити рівень дискримінації та сприяти більшій підтримці з боку суспільства. Це можна досягти через інформаційні кампанії, освітні програми та залучення медіа;

- міжсекторна співпраця та взаємодія соціальних служб: ефективна допомога ВПО потребує координації між різними секторами: урядовими структурами, неурядовими організаціями, міжнародними агенціями та приватним сектором. Створення платформ для обміну інформацією та координації зусиль може значно підвищити ефективність надання допомоги [7].

Таким чином, вдосконалення соціальної роботи з ВПО в Україні вимагає комплексного підходу, який би враховував різні аспекти їхнього життя. Посилення психологічної підтримки, покращення житлових умов, сприяння інтеграції у нові громади, підвищення обізнаності громадськості та міжсекторна співпраця є ключовими напрямками, що можуть сприяти покращенню ситуації [26]. Впровадження цих заходів допоможе не лише покращити життя ВПО, але й сприятиме стабільності та розвитку суспільства в цілому.

Висновки до розділу 3

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) стали однією з найуразливіших категорій населення в Україні після початку військових дій на сході країни та анексії Криму у 2014 році. Ці події призвели до масового переміщення людей,

що створило значні виклики для системи соціального захисту. Основними проблемами ВПО стали:

- координація дій соціальних структур: однією з основних проблем є недостатня координація між державними структурами, НУО та міжнародними організаціями. Це призводить до дублювання зусиль та неефективного використання ресурсів. Для покращення координації необхідно створити єдину інформаційну платформу для обміну даними та координації дій [7];

- недостатнє фінансування: багато програм підтримки ВПО стикаються з проблемою недостатнього фінансування. Для вирішення цієї проблеми необхідно залучати додаткові джерела фінансування, зокрема через міжнародну допомогу та приватні інвестиції [6];

- інтеграція ВПО в громади: інтеграція ВПО у нові громади є складним процесом, що вимагає комплексного підходу. Необхідно розробити програми соціальної інтеграції, які включатимуть культурні заходи, мовні курси та професійне навчання. Важливо також залучати місцеве населення до процесу інтеграції для запобігання соціальній ізоляції та дискримінації.

Організація соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні є складним і багатогранним процесом, що вимагає злагодженої роботи державних структур, неурядових організацій та міжнародної спільноти. Попри існуючі виклики, ефективна координація, достатнє фінансування та комплексний підхід до інтеграції можуть значно покращити якість життя ВПО та сприяти їх успішній адаптації в нових умовах [6].

ВПО становлять одну з найуразливіших категорій населення в Україні. Війна в Україні призвела до масової внутрішньої міграції, що створило значні виклики для системи соціальної роботи. Із власного проведеного дослідження можна виокремити основні проблеми та виклики з якими зіштовхуються ВПО, а саме:

- психосоціальна підтримка: ВПО часто стикаються з психосоціальними проблемами, такими як стрес, тривога, депресія та посттравматичний стресовий

розлад (ПТСР). Однак, доступ до якісної психологічної підтримки часто обмежений через недостатню кількість кваліфікованих фахівців та ресурсів [27];

- житлові умови: багато ВПО проживають у тимчасових житлових умовах, які не завжди відповідають базовим стандартам гідного проживання. Недостатність житла та висока вартість оренди роблять це питання особливо гострим;

- інтеграція у нові громади: Інтеграція ВПО у нові громади часто супроводжується проблемами, пов'язаними з соціальною ізоляцією, відсутністю соціальних зв'язків та дискримінацією. Це ускладнює їхню адаптацію та інтеграцію у нові умови [6].

ВИСНОВКИ

ВПО - це люди, які змушені покинути свої домівки, але залишаються в межах власної країни. Вони стають вимушеними переселенцями через збройні конфлікти, насильство, природні катастрофи чи інші надзвичайні ситуації, але не перетинають міжнародних кордонів [3].

Для покращення соціальної роботи із ВПО доцільно активніше задіювати існуючі механізми реалізації соціальної роботи з ВПО, а саме:

- законодавча база та державні програми: одним з ключових елементів організації соціальної роботи з ВПО є розробка та впровадження відповідної законодавчої бази;

- роль неурядових організацій: неурядові організації (НУО) відіграють важливу роль у підтримці ВПО. Вони надають широкий спектр послуг, зокрема: гуманітарну допомогу, психологічну підтримку та консультування, юридичну допомогу;

- міжнародна підтримка: міжнародні організації, такі як ООН, Червоний Хрест та інші, також надають значну допомогу ВПО в Україні [11].

Розроблене й проведене нами соціологічне дослідження дозволяє нам виокремити основні напрямки соціальної роботи у громадах з ВПО, а саме:

- психосоціальна підтримка: одним із ключових напрямків соціальної роботи з ВПО є надання психосоціальної підтримки. ВПО часто стикаються з серйозними психологічними проблемами, такими як стрес, тривога, депресія та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) [27];

- забезпечення житлом: житлове питання є одним із найгостріших для ВПО. Багато з них втратили свої домівки і змушені жити в тимчасових умовах. Соціальні працівники сприяють у пошуку житла, допомагають оформити документи на отримання державної допомоги для оренди житла або участі в програмах забезпечення доступним житлом;

- інтеграція у нові громади: інтеграція ВПО у нові громади є важливим аспектом соціальної роботи. Соціальні працівники організують курси мовної та культурної адаптації, проводять заходи для налагодження контактів між ВПО та місцевими жителями. Також важливим є сприяння працевлаштуванню ВПО через професійне навчання та перекваліфікацію [6];

- юридична підтримка: ВПО часто стикаються з юридичними проблемами, такими як втрата документів, питання щодо реєстрації місця проживання [11].

Проведене нами соціологічне дослідження дозволяє виокремити основні проблеми соціальної роботи з ВПО, а саме:

- недостатнє фінансування: однією з головних проблем є недостатнє фінансування програм підтримки ВПО. Це обмежує можливості надання якісних послуг та реалізації довгострокових проектів. Недостатнє фінансування також впливає на забезпечення кадрів;

- бюрократичні перепони: процес отримання допомоги часто ускладнюється через бюрократичні перепони. ВПО змушені витратити багато часу та зусиль на оформлення документів та проходження численних процедур. Це створює додатковий стрес та затримує отримання необхідної підтримки;

- дискримінація та соціальна ізоляція: ВПО можуть стикатися з дискримінацією та соціальною ізоляцією в нових громадах. Відсутність соціальних зв'язків та упереджене ставлення з боку місцевих жителів ускладнюють процес інтеграції [8];

- психологічні проблеми: психологічні проблеми ВПО часто залишаються недооціненими. Недостатня кількість кваліфікованих психологів та обмежений доступ до психосоціальної підтримки ускладнюють подолання травматичного досвіду. Необхідно збільшити кількість спеціалістів та розширити програми психологічної допомоги [27].

Після ретельного аналізу проблем та викликів з якими зіштовхуються ВПО, доцільно запропонувати наступні шляхи вдосконалення соціальної роботи:

- посилення психологічної підтримки: одним із основних напрямів вдосконалення соціальної роботи з ВПО є посилення психологічної підтримки. Необхідно забезпечити підготовку фахівців з психосоціальної допомоги, створити мобільні психологічні групи та розробити програми для підтримки психічного здоров'я [27];

- покращення житлових умов: держава повинна розробити та впровадити програми забезпечення ВПО доступним житлом. Важливо забезпечити довгострокові рішення, які б сприяли стабільності та безпеці проживання ВПО;

- сприяння інтеграції у громади: для покращення інтеграції ВПО у нові громади необхідно розробити програми соціальної адаптації, які б включали курси мови, професійного навчання та культурні заходи [11];

- підвищення обізнаності та залучення громадськості: підвищення обізнаності про проблеми ВПО серед широкої громадськості може знизити рівень дискримінації та сприяти більшій підтримці з боку суспільства;

- взаємодія соціальних служб: ефективна допомога ВПО потребує координації між різними секторами: урядовими структурами, неурядовими організаціями, міжнародними агенціями та приватним сектором.

Отже, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами є складним і багатогранним процесом, який вимагає комплексного підходу. Основні напрямки цієї роботи включають психосоціальну підтримку, забезпечення житлом, інтеграцію у нові громади та юридичну підтримку. Проте, існують значні проблеми, які потребують вирішення, зокрема недостатнє фінансування, бюрократичні перепони, дискримінація та соціальна ізоляція, а також психологічні проблеми [11; 27]. Подолання цих викликів потребує злагоджених зусиль держави, неурядових організацій та міжнародної спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Blyskun O.O. *Socio-psychological factors of success of youth reintegration in the socio-cultural environment in the context of its development*. scientific

- journal «virtus». june, 2020. №45. p 43. url: <http://conference-ukraine.com.ua/virtus>.
2. Вітакультурна методологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 980 с.
 3. Внутрішньо переміщені особи – Міністерство соціальної політики України. URL: [Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи - Міністерство соціальної політики України \(misp.gov.ua\)](http://misp.gov.ua) (дата звернення: 13.01.2024).
 4. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «ТИ ЯК»? URL: <https://howareu.com/> (дата звернення 19.02.2024).
 5. Гірняк Г., Пивошук Н. Сім'я як середовище і результат конструктивної соціальної взаємодії. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 20 трав. 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 211–216. URL: <http://dep.wunu.edu.ua/?p=596>
 6. Гордєєва Т., Лазарева А. (2023). Соціальна робота в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані. Науково-теоретичний альманах Грані, 2023. Вип. 26(3), С. 69-73. URL: <https://doi.org/10.15421/172350>
 7. Денисюк О.М. Актуальні питання соціальної роботи. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
 8. Звітна документація. Центр Життєстійкості. м. Волочиськ. 2024 р. с. 25.
 9. Євдокимова І. А. Соціальна робота в Україні: тенденції розвитку й проблеми в довоєнний період та в умовах війни з росією. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2022, № 12. С. 6–13. URL: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2022-12-01>
 10. Інтеграція переселенців на Хмельниччині : форум. URL: <https://km-oblrada.gov.ua/vidbuvsya-forum-prysvyachenyj-integracziyi-pereselencziv-na-hmelnychchyni/> (дата звернення 16.01.2024).

11. Кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні перевищила 8 млн людей. URL: <https://minre.gov.ua/2022/05/11/kilkist-vnutrishno-peremishhenyh-osib-vpo-v-ukrayini-perevyshhyla-8-mln-lyudej-zvidky-j-kudy-yihaly-najbilshe/> (дата звернення: 13.02.2024).
12. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
13. КУ «Центр надання соціальних послуг» URL: <https://volochyska-gromada.gov.ua/ku-cnsp-09-06-55-27-01-2021/> (дата звернення: 20.02.2024).
14. Миколюк С. *Професійне вигорання соціальних працівників в умовах війни*. Ввічливість. Humanitas. 2022. № 6. С. 31-36. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022> .
15. Миколюк С. *Сирітство в Україні в умовах війни: соціальна робота та соціальна допомога*. Ввічливість. Humanitas. 2022. №3 С. 61-68. URL: <Http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas>
16. На Тернопільщині проживає 86 000 тисяч переселенців. URL: <https://suspilne.media/ternopil/376016-na-ternopilsini-prozivaie-86-000-pereselenciv-skilki-se-zmoze-prijnati-oblast/> (дата звернення: 15.03.2024).
17. Песоцька, Ю. (2022). Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social Work and Education*, Vol. 9, No. 1. pp. 89-99. DOI: 10.25128/2520-6230.22.1.7.
18. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. №3460-VI. Дата оновлення: 19.11.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>. (дата звернення: 13.03.2024).
19. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 р. №560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 13.03.2024).

20. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII. Дата оновлення : 29.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>. (дата звернення: 14.03.2024).
21. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
22. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. №2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 16.03.2024).
23. Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям про Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2024 р. №405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
24. Про соціальні послуги : Закон України від 31.12.2023 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 15.03.2024).
25. Про статус біженців : Конвенція від 10.01.2002 р. №2942-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 13.03.2024).
26. Семигіна Т., Сучасна соціальна робота, Академія праці, соціальних відносин і туризму, Київ 2020, 275 с.
27. Сікора О. Основні напрямки та проблеми ведення соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами. *Особистість і суспільство:*

психосоціальні виміри ковітальної взаємодії: матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф. Молод.вчених, м. Тернопіль, 30 квіт. 2024 р. Тернопіль, 2024. С. 222-224.

28. Фурман А.В. Теоретична модель емпатійної взаємодії психолога з клієнтом: циклічно-вчинковий підхід. *Психологія і особистість*. 2022. № 2 (22). С. 56-77.
29. Фурман А.В., Підгурська М.В. *Історія соціальної роботи*. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 174 с.
30. Чи може спадщина травми передаватися із покоління в покоління? URL: <https://www.bbc.com/future/article/20190326-what-is-epigenetics> (дата звернення: 20.03.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

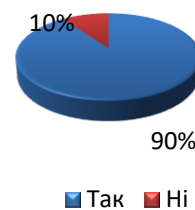

Рис.2 Результати опитування на запитання анкети № 2

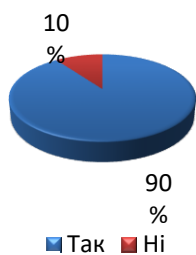
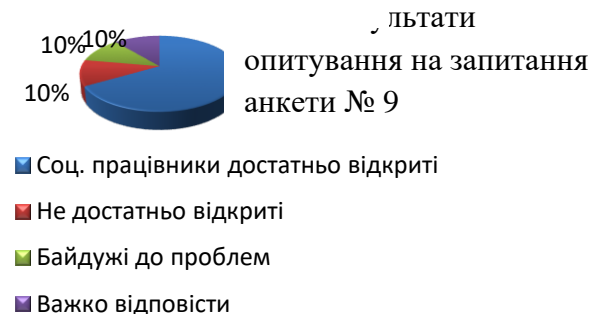
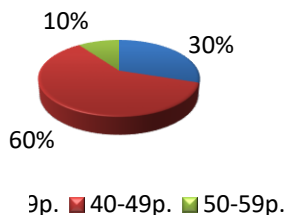

Рис.10 Результати опитування на запитання анкети № 10

Рис.7 Результати опитування на запитання анкети № 7

Рис.8 Результати опитування на запитання анкети № 8

Додаток Б

Анкета

«Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами: основні напрямки та проблеми»

Подаємо анкету із результатами опитування. Дана анкета містить 10 запитань. Є анонімною та розробленою з метою з'ясування основних напрямків та проблем соціальної роботи із ВПО.

Просимо дати відповідь на наступні запитання

Біля обраної однієї відповіді на кожне питання напоставте: ✓

1.Ваша стать:

1. Жінка - 7осіб (70%);
2. Чоловік – 3особи (30%).

2.Ваша вікова категорія:

1. 18-29р. ;
2. 30-39р. – 3 особи (30%);
3. 40-49р. – 6 осіб (60%);
4. 50-59р. – 1 особа (10%);
5. 60+р.

3.Чи вважаєте Ви, що працівники соціальної сфери повинні усіляко допомагати ВПО в інтеграції та адаптації до нового місця проживання?:

1. Так – 9 осіб (90%);
2. Ні;
3. Скоріше так – 1 особа (10%);
4. Скоріше ні.

4.Чи стикалися Ви або члени Вашої сім'ї з якими-небудь труднощами, пов'язаними із налагодженням стосунків із місцевими жителями?

1. Так, стикалися – 6 осіб (60%);
2. Самі не стикалися, але чули про такі випадки від знайомих – 4 осіб (40%);
3. Не стикалися із такими ситуаціями.

5.Звідки Ви отримуєте інформацію про свої права та можливості як ВПО?

1. Національне телебачення – 1 особа (10%);
2. Соціальні мережі (телеграм, вайбер, тощо) – 1 особа (10%);
3. Отримую інформацію від інших ВПО;
4. Місцеві органи влади в громаді – 1 особа (10%);
5. Центри видачі допомоги;
6. Громадські та благодійні організації, волонтери;
7. Центри надання соціальних послуг – 7 осіб (70%);
8. Інше: _____

6. Як би Ви оцінили залученість працівників соціальної сфери в області/громаді/місті, де Ви перебуваєте, до ВПО та їх проблем, процесу інтеграції та адаптації?

1. Соціальні працівники відкриті до потреб ВПО і намагаються всіляко сприяти і допомагати – 6 осіб (60%);
2. Недостатньо відкриті до проблем ВПО, але загалом справляються зі своїми обов'язками в цьому плані – 1 особа (10%);
3. Байдужі до проблем ВПО, не охоче ними займаються – 1 особа (10%);
4. Упередженно налаштовані щодо ВПО та їхніх проблем, і виконують свою роботу «на автоматі» - 1 особа (10%);
5. Важко відповісти – 1 особа (10%).

7. Чи знаєте ви людей котрі робили спроби започаткувати власну справу у місці, де Ви зараз перебуваєте?

1. Так, я самостійно вже відкрив / відкрила власну справу;
2. Так, мені допомогли у цьому державні або місцеві програми з релокації або започаткування бізнесу – 1 особа (10%);
3. Так, започаткував / започаткувала тут власну справу завдяки отриманому міжнародному гранту;
4. Я думав / думала про це, але я не бачу для себе в цій громаді такої можливості – 4 особи (40%);

5. Планую відкрити власну справу в цій громаді – 4 особи (40%);

6. Ні, мені це не цікаво – 1 особа (10%).

8. Чого Вам зараз не вистачає найбільше?

1. Власної домівки – 7 осіб (70%);

2. Членів родини, які зараз не поряд – 2 особи (20%);

3. Улюблених та звичних речей (одягу, взуття, прикрас);

4. Грошей – 1 особа (10%);

5. Спілкування з друзями;

6. Домашніх тварин;

7. Психологічної допомоги;

8. Роботи;

9. Розваг;

10. Занять спортом;

11. Культурних послуг (читання, музики, кіно);

12. Відвідування храму;

13. Мені всього вистачає

14. Інше: _____

9. Чи потребуєте ви психологічної допомоги?

1. Так – 9 осіб (90%);

2. Ні – 1 особа (10%).

10. Чи хотіли б Ви особисто відвідати групові чи індивідуальні заняття з психологом чи соціальним працівником?

1. Так – 6 осіб (60%);

2. Ні – 2 особи (20%);

3. Скоріше так – 2 особи (20%);

4. Скоріше ні.